

ARMÁDA JAKO DŮLEŽITÁ SOUČÁST AFRICKÉ SPOLEČNOSTI

Vývoj předkoloniální africké armády

Kořeny africké armády musíme hledat v mnohem vzdálenějším období, než nám nabízí období koloniální nadvlády a počátky vzniku nezávislých afrických států. Většina tradičních afrických společností disponovala svými vojenskými náčelníky, bojovníky a propracovaným vojenským hierarchickým systémem. Již v hluboké africké minulosti se řada afrických armád stala základem významných afrických království a kladla velmi tuhý odpor evropským kolonizátorům. Nejsilnější vojenskou sílu jižní Afriky v druhém desetiletí 19. století tvořila zulská armáda, která pod vedením vynikajících velitelů byla rozhodujícím činitelem formování (zániku) státních útvarů v oblasti jižní Afriky.

Africká historie přináší velké množství příkladů, kdy dobře zformované africké armády mnoho let účinně čelily lépe vyzbrojeným evropským oddílům. Silný odpor proti francouzské kolonizaci např. vedla téměř 16 let africká armáda pod vedením Samora Turé, zakladatele státu Wasulu rozprostírajícím se přibližně na dnešním území Guineje (bez přístupu k pobřeží). Samora Turé v druhé polovině 19. století sjednotil velké množství rozdrobených afrických státek a vytvořil jednotný prosperující feudální a centralizovaný stát se silnou armádou. K prvním ozbrojeným konfliktům mezi wasulskou armádou a francouzskými jednotkami došlo v roce 1882 jižně od řeky Niger a znovu v roce 1885, přičemž v obou případech byly francouzské jednotky rozdraceny a přinuceny ustoupit. Po porážce francouzských jednotek v roce 1885 obě strany uzavřely smlouvu, která zůstala v platnosti prakticky až do roku 1890, i když ji Francouzi svými výpady na území wasulské říše často porušovali. K obnovení vojenských operací došlo po roce 1890 a přestože Francouzi vrhli proti wasulské armádě veškeré své vojenské oddíly, Samoriho armáda kladla úporný odpor až do roku 1898, kdy byl Samora Turé zrádně zabit a od dva roky později umírá ve vyhnanství v Gabunu.

Podobně dlouhý odpor kladlo další silné centralizované království v Dahomé na území dnešního Beninu v západní Africe. Největší rozkvět dahomského království spadá do 1. poloviny 19. století, kdy na královský stolec usedl král Ghéza (1818-1858), který provedl řadu vojenských, správních a hospodářských reforem a vytvořil z Dahomé jeden z nejsilnějších centralizovaných států v západní Africe. Francouzi začínají pronikat na území Dahomé někdy ve 40. letech 19. století a v roce 1851 prezident Francouzské republiky a dahomský král podepisují smlouvu o přátelství a ochraně francouzského obchodu, jejímž cílem bylo vytlačit z oblasti anglické obchodníky. V roce 1868 dahomský král podepsal smlouvu, která umožňovala Francouzům usazovat se ve strategicky významném přístavu Cotonou. Tato smlouva byla obnovena v roce 1878, kterou si francouzská vláda vykládala jako souhlas dahomského panovníka s francouzskou suverenitou v Cotonou. Konflikty mezi oběma stranami se vyostřily na konci 80. let, kdy francouzští obchodníci odmítli platit dahomskému panovníkovi daně a kdy francouzská armáda využila i neustálých konfliktů mezi dahomským panovníkem a vládcem v Porto-Novu, které bylo pod francouzským protektorátem. V roce 1889 nastupuje na dahomský trůn král Behanzen, s jehož jménem je spojena etapa slavného odporu dahomské armády proti francouzským jednotkám. Francouzská armáda okupovala Cotonou a místní dahomské úředníky vydala vládcovi Porto-Novu, který je dal popravit. Dahomská armáda se neúspěšně pokusila o dobytí Cotonou a Porto-Novu, byla však odražena a přistoupila k mírovým jednáním, ve kterých uznala okupaci Cotonou. K obnovení bojů došlo v roce 1892 a Francouzi vyslali do Dahomé největší armádu v historii dobývání Afriky, která čítala 3000 silně vyzbrojených mužů. Behanzenova armáda kladla tuhý odpor, ale nemohla odolat dobře vyzbrojenému a vycvičenému francouzskému expedičnímu sboru. Behanzen po úporných ústupových bojích musel vyklidit své sídelní město Abomej, stáhl se svým dvorem do vnitrozemí, ale tváří tvář bratrově zradě, který se nechal Francouzi zvolit jako nový dahomský král Agoli Agbo, se Behanzen v lednu 1894 se zbytky svých oddílů vzdal francouzské armádě. Dahomské království pod vládou Agoli Agbo, který uznal francouzský protektorát, bylo připojeno v roce 1900 k francouzskému území a Agoli Agbo byl poslán do vyhnanství v Gabunu.

Mnohem úspěšnější dopadl vojenský konflikt mezi etiopskou a italskou armádou na sklonku 90. let 19. století. Italové začali důrazněji pronikat na území dnešního Somálska a Etiopie na počátku 80. let za tiché podpory Britů, kteří v Itálii spatřovali dobrého spojence proti Francouzům. Italský postup do nitra Etiopie zastavil císař Johannes IV, který italské armádě v roce 1887 uštědřil těžkou porážku. Po nečekané smrti Johannese během tažení proti súdánským mahdistům (1889) se etiopským císařem nechal prohlásit jeho věčný konkurent Menelik. Císař Menelik podepsal s Itálií tzv. učalskou smlouvu, kterou Italové podle sporného 17. paragrafu interpretovali jako uznání italského protektorátu nad Etiopií. K otevřenému konfliktu mezi Menelíkem a Itálií došlo v roce 1893, kdy etiopský císař jednostranně vypověděl učalskou smlouvu. Italská armáda vyhlásila Etiopii v roce 1895 válku a její expediční sbor rychle postupoval do etiopského vnitrozemí. Menelik se spojil s předchozím italským stoupencem Makonnenem z Tigre, obklíčili společně italskou armádu a přinutili ji ke kapitulaci. V březnu 1896 italská armáda vtrhla do Tigre, ale Menelikova armáda o síle 80.000 mužů ji rozdrtila. V rozhodující bitvě padlo 9.000 Italů a 4.000 mužů z domorodých sborů. Menelik vstoupil do italské kolonie Eritrieje, ale nakonec se spokojil s podepsáním addisababské smlouvy, která potvrdila nezávislost Etiopie.

Výše uvedené příklady jsou jen několika krátkými ukázkami předkoloniální existence afrických armád, které byly často rovnocennými soupeři lépe vyzbrojeným evropským jednotkám. Tradice tzv. předkoloniální

armády se udržovaly i v období koloniálního útlaku, přičemž některé koloniální metropole (zejména Velká Británie, Německo) využívaly afrických vojenských tradic pro svou koloniální politiku „rozděl a panuj.“

Formování koloniální armády

Po úplné kolonizaci subsaharské Afriky (s výjimkou Etiopie a Libérie) se noví evropští vládcí ocitli před zásadní otázkou, jak zabezpečit svou koloniální moc. Hlavní oporou koloniální správy se staly koloniální vojenské jednotky jednotlivých zemí, vedle kterých však v řadě zemí existovaly i dílčí africké ozbrojené síly, zpravidla vyzbrojené primitivními zbraněmi s omezenou působností na určitém území. I v období koloniální nadvlády si někteří místní panovníci udrželi vlastní jednotky, jako např. králové Bugandy v Ugandě, Rwandy, Burundi a král Mossi v Horní Voltě a muslimští emírové v severní Nigérii.

Nepříznivé klimatické podmínky postupně přiměly evropské koloniální úřady doplňovat koloniální armádu o africké vojáky, kteří začali tvořit podstatnou část mužstva, zatímco běloši vykonávali funkce poddůstojníků a důstojníků. Při vytváření afrických jednotek kolonizátoři obratně využívali různých kmenových a etnických rozporů a kladli důraz na formování vojenských jednotek z příslušníků omezeného počtu afrických etnik, přičemž se často jednalo o příslušníky menšinových národnostních skupin. Kolonizátoři navíc dávali přednost vnitrozemským etnikům, které se na rozdíl od pobřežních a městských skupin obyvatel vyznačovaly větší negramotností a politickou neangažovaností. Městské obyvatelstvo zejména z pobřežních oblastí se stávalo nositeli myšlenek afrického nacionalismu a boje za národní nezávislost. Z těchto důvodů pak koloniální úřady mohly bez obav nasazovat africké jednotky na potlačení demonstrací a stávek v městských centrech a na pobřeží. Např. po získání nezávislosti se ghanská armáda ze 62% skládala z vojáků ze severní oblasti, i když 92% černošských důstojníků mělo kořeny v jižních pobřežních městech. (Mírskij 1970:225) Podobným způsobem se formovaly i armády v Keni, Ugandě či Tanzánii. Kolonizátoři se neopírali jen o kmenové a etnické spory, ale využívali i náboženských střetů a konfliktů.

Při formování afrických oddílů koloniální armády můžeme najít řadu shodných rysů:

1. Náběr afrických vojáků probíhal obvykle mezi nevelkými kmeny, které se v minulosti dostaly do řady konfliktů s většinovými kmeny.
2. Afričtí vojáci sloužili na území jiných kmenů a etnik, s nimiž jejich kmeny měly zpravidla nepřátelské nebo napjaté vztahy nebo byly odlišného náboženského vyznání. Tak např. muslimští Hausové ze severní Nigérie působili v posádkách na nigerijském křesťanském jihu, zatímco animističtí a křesťanští Tiwové a Ibové pobývali na muslimském severu. (Dobosiewicz – Letocha – Malinowski 1970:12)
3. Zabezpečení sociálních výhod africkým vojákům (jídlo, výstroj, služné, stálá lékařská péče, rodinné přídatky, záruka penze atd.)

Africké oddíly koloniální armády působily nejen na africkém kontinentu, ale byly nasazeny i do vojenských operací v první a druhé světové válce a bojovaly po boku francouzských vojáků v Indočíně a Alžírsku. Afričtí vojáci se vyznačovali vysokou loajalitou vůči svému velení a řadě afrických vojáků bylo umožněno studium v evropských vojenských akademiích. Zejména v britských koloniích byla v 50. letech zahájena částečná afrikanizace koloniální armády, když několik desítek afrických vojáků bylo povýšeno na důstojníky.

V období dekolonizace subsaharských zemí, která s výjimkou portugalských kolonií a několika dalších států (Madagaskar, Keňa) probíhala mírumilovně, se africké jednotky staly základem nově formovaných národních armád.

Formování nezávislé africké armády po získání politické nezávislosti

Krátce po získání politické nezávislosti mladé africké armády byly poměrně nevelké¹ a často stály prakticky zcela mimo kontrolu legitimní vlády. Velký vliv na velení afrických armád si zachovali zejména zahraniční poradci (Francie, Velká Británie, Belgie), kteří se snažili udržet africké armády (africké velící důstojníky) pod kontrolou bývalých koloniálních metropolí. Navíc vzhledem k neexistenci afrického zbrojního průmyslu byly africké armády životně závislé na dovozu vojenského materiálu z dřívějších koloniálních metropolí.

Silný zájem státu o posilování národních ozbrojených sil souvisel nejen s nestabilní vnitropolitickou situací v řadě zemí, ale i s nebezpečím mezistátních konfliktů, souvisejících často s iredentistickými snahami v pohraničí. Národní armáda se měla stát nejen integrující složkou africké společnosti (Gutteridge 1962:1), ale

¹ Např. Mauretánie, či Středoafriická republika měla 500 vojáků, Kongo-Brazaville, Burundi a Čad 800, Togo, Dahome, Horní Volta, Niger, 1000 vojáků, přičemž nejpočetnější armádu měla na počátku 60. let Etiopie 34.000, Kongo-Kinshasa 30.000 a Súdán 12.000 vojáků. Nejlidnatější africká země Nigérie s 55,5 miliony obyvatel měla jen armádu o síle 7.850 vojáků. Údaje převzaty z Pasierbinski 1966:124-134.

v řadě případů měla fungovat jako hlavní pilíř vznikajících autoritářských režimů.² (Coleman-Brice 1962:359, Mirskij 1970:255). Ostatně vznik a zvětšování afrických armád bylo i politickou nezbytností, když nově nastolené vlády musely řešit otázku repatriace vojenských veteránů koloniálních armád a zařazení nových afrických důstojníků, kteří přicházeli ze zahraničních vojenských akademií. Nedůsledné řešení těchto otázek vedlo dokonce v některých zemích k vojenským převratům. V odborné literatuře se nejčastěji poukazuje na příklad Toga, kdy přibližně 600 togských vojáků, kteří prošli ve francouzské armádě vietnamskou a alžírskou válkou, nebylo zařazeno do formující se togské armády. Zejména tito vojáci pak v roce 1963 stáli u vojenského převratu, který vedl ke svržení legitimní togské vlády a zavraždění prezidenta Sylvana Olympia.

Při budování afrických armád jednotlivé státy narážely na řadu objektivních překážek. Jednou z nich byly nedostatečné vojenské zkušenosti afrických vojáků, kteří ve většině případů neměli možnost projít národněosvobozenckými boji za nezávislost podobně jako národy portugalských afrických kolonií či asijské národy. Z těchto důvodů pak sehrávají dominantní úlohu v rodících se afrických armádách důstojníci a vojáci, kteří prodělali vojenskou kariéru v koloniální armádě, a mladí důstojníci přicházející ze zahraničních vojenských akademií. Tito důstojníci a vojáci byli často pod vlivem svých dřívějších vojenských zkušeností z koloniální armády a ze studia v zahraničí a nestali se potřebnou oporou nově vznikajícím, mnohdy velmi nestabilním, politickým režimům.

Africké vlády se potýkaly i s neodpovídajícím etnickým složením svých armád, když kolonizátoři v předchozím období v armádě spíše preferovali menšinová etnika. Po získání politické nezávislosti tyto okolnosti sehrály v řadě zemí negativní úlohu a mladé africké vlády se musely od začátku aktivně zabývat otázkou proporčního zastoupení jednotlivých etnik ve složení národních armád. S velmi komplikovanou situací se potýkala zejména nigerijská a sierrroleonská vláda, přičemž neúspěch v řešení této otázky byl jednou z hlavních příčin vojenského převratu v Sierra-Leone v březnu 1967.

Afrikanizace armády

Afrikanizace armády od svého počátku narážela na řadu objektivních i subjektivních překážek. Jestliže afrikanizaci státní správy, která proběhla velmi rychle prakticky ve všech afrických zemích, nikdo nezpochybňoval, pak stejný proces výměny důstojníků bývalých koloniálních velmocí za africké velitele vyvolával mezi předními africkými politiky velké pochybnosti. Zatímco bělošské úředníky nahradili ve státní správě většinou Afričané s vysokoškolským a středoškolským vzděláním, kteří byli hlavními nositeli protikoloniálního boje za nezávislost, pak do důležitých vojenských funkcí se měli dostat afričtí vojáci, kteří neskrývali svůj pozitivní postoj a sympatie k bývalým koloniálním metropolím. Mezi civilními politiky se proto oprávněně objevovaly obavy z vytvoření nového nekontrolovaného mocenského centra, který měl k dispozici dostatečné prostředky k prosazení svých zájmů a cílů.

Civilní vlády mladých afrických zemí postupovaly při přebírání koloniálních jednotek velmi obezřetně. Na jedné straně si uvědomovaly, že národní armáda je jedním z nejdůležitějších symbolů existence státu a garantem její nezávislosti, že jen silná a funkční armáda může zabezpečit politickou stabilitu a národní suverenitu. Jen národní armáda mohla garantovat celistvost země, zabránit různým separatistickým a iredentistickým pokusům a snahám. Pod tlakem politických událostí nakonec museli ustoupit i někteří politici, kteří chtěli koloniální armádu nahradit nově vytvořenými bezpečnostními silami (policie). K nim např. patřil togský prezident Sylvanus Olympiu, který v situaci hrozícího vojenského konfliktu s Ghanou upustil od myšlenky zformování nových bezpečnostních jednotek a rozhodl se vytvořit národní armádu na základě afrických jednotek koloniální armády. „Nemůžeme být nezávislým národem, pokud nemáme armádu,“ konstatoval S. Olympiu a nevědomky tak rozhodl o svém budoucím tragickém osudu.³ (Bell 1965:3)

Řada afrických zemí před získáním politické nezávislosti podepsala se svými dřívějšími koloniálními metropolemi vojenské smlouvy o spolupráci (např. bilaterální smlouvy mezi Francií a Senegalem, Mauretánií, Madagaskarem a Togem, čtyřstranná dohoda mezi Francií, Dahome, Nigerem a Pobřežím slonoviny nebo francouzsko-čadsko-konzská smlouva), jejichž podstatou bylo často zachování postavení evropských důstojníků v africké armádě, udržení zahraničních vojenských základen na africkém území a souhlas se zakupováním vojenské výzbroje a materiálů z armádních zásob bývalých koloniálních států.

Tyto smlouvy krátce po získání politické nezávislosti vyvolaly velký odpor mezi řadovými africkými vojáky a vedly k prvním rozsáhlým konfliktům v armádě. Jako klasický příklad se udává Republika Kongo (bývalé belgické Kongo-Leopoldville), kdy odpor afrických vojáků proti belgickým důstojníkům vedl až k rasistickému násilí vůči bílému obyvatelstvu a vyústil v rozsáhlý exodus evropského obyvatelstva z Konga a následující kolaps legitimní Lumumbovy vlády.

² Významný ruský odborník na armády rozvojových zemí G. I. Mirskij samozřejmě nepoužíval termín autoritářských režimů, ale hovořil o systémech jedné politické strany a armádu považoval za politickou zbraň vlády. (Mirskij 1970:255)

³ S. Olympiu byl zavražděn v roce 1963 během vojenského převratu.

Řada nových afrických vlád se snažila zmírnit vliv koloniální armády částečnou demobilizací a snižováním početního stavu vojenských jednotek, zatímco na druhé straně formovaly bezpečnostní (policejní) jednotky, které se měly stát hlavní loajální oporou nových politických režimů. Největší demobilizace postihla zejména bývalé francouzské kolonie, kdy se počet koloniálních vojáků z 30.000 snížil na 6.600. (Bell 1965:12) Toto prudké snižování stavu afrických armád vyvolávalo velkou nespokojenost mezi důstojníky a mužstvem a vedlo ještě k silnějšímu nátlaku na urychlení a důslednou afrikanizaci armády. Kromě již zmíněného belgického Konga došlo k podobným vojenským revoltám v letech 1963-1964 v Keni, Ugandě a Tanganijce.

Proces afrikanizace narážel i na silný odpor bělošských důstojníků, zejména v bývalých britských a francouzských koloniích, Ghanská vláda již krátce po získání nezávislosti vyslala velký počet svých vojáků ke studiu na zahraniční vojenské akademie a snažila se zabezpečit výchovu nových afrických důstojníků přímo v Ghaně i za pomoci odborníků z Kanady, Pákistánu či Indie. V září 1961 došlo k přímému konfliktu mezi ghanskou vládou a britskými důstojníky, když ghanská vláda odvolala z funkce náčelníka generálního štábu britského generála Alexandra a jmenovala do ní prvního afrického generála Ankraha. Na protest proti tomuto rozhodnutí ghanské vlády více jako sto britských důstojníků se vzdalo svých funkcí a pohrozili okamžitým odchodem z Ghany. K. Nkrumah se nezalekl, demisi přijal a na uvolněná místa okamžitě povýšil nižší ghanské důstojníky, čímž došlo k nečekaně rychlé afrikanizaci ghanské armády.

Armáda jako významná sociální skupina subsaharské Afriky

Současné africké armády prošly od svého vzniku do současnosti velmi zajímavým vývojem. Na jejich zrodu se obvykle podílela koloniální vláda,⁴ která využívala afrických vojáků nejen v první a druhé světové válce, ale i k potlačení nejrůznějších místních nepokojů a povstání.⁵ Po získání politické nezávislosti dochází v řadě zemí k afrikanizaci armád⁶ a vojenské síly se v situaci zostřujícího vnitropolitického napětí a konfliktů mezi politickými elitami stávají důležitou politickou silou.

K úloze významné politické síly v africké společnosti armádu předurčovala nejen její vojenská výzbroj a výcvik, ale také její organizační struktura, způsob rozhodování a změna společenského postavení ve formující se africké společnosti.

Díky svému charakteru zvláště elitní skupiny v africké společnosti se africké armády stále více izolovaly od ostatních skupin obyvatelstva, přičemž zahraniční poradci a důstojníci posilovali mezi poddůstojníky a mužstvem pocit nadřazenosti a prestižního společenského postavení. Tyto názory měly ostatně podporu i v myšlení tradiční společnosti, když ve kmenové hierarchii vojáci vždy hráli významnou úlohu, přičemž tradiční vztah podřízenosti vojáka náčelníkovi našel podporu v přísné disciplíně afrických armád.

Africké armády se postupně stávaly uzavřenou privilegovanou sociální skupinou, která se svým myšlením, organizační strukturou, politickou orientací, obnovou elit a materiální postavením výrazně lišila od ostatních skupin africké společnosti. Armáda postupně nahrazovala etnicko-kmenovou příslušnost svých členů podřízeností vojenskému velení a vytvářela vnitřní pocit soudružnosti a sociální příslušnosti k armádě. Ozbrojené síly navíc přispívaly i k částečné konsolidaci společenského života a upevnění stability afrických států celků, když jednoznačně vystupovaly proti separatistickým tendencím či balkanizaci své země.

Na počátku 60.let se v africké společnosti postupně mění vztah k armádě jako koloniálnímu dědictví a sociální skupině, která se skládá z osob neschopných se profesně realizovat v civilním životě.⁷ Ne náhodou většina afrických vlád přistoupila k formování profesionálních armád, protože povinná vojenská služba by vyvolala ostrý odpor společnosti.⁸

V první polovině 60.let africké armády konsolidovaly své postavení ve většině afrických zemí a staly se privilegovanou částí africké společnosti. Velké množství mladých lidí usiluje zahájit vojenskou kariéru, protože armáda nabízela nejen stabilní zaměstnání, ale i možnost zvyšování odborné kvalifikace. Navíc vojáci po

⁴ Výjimku tvoří samozřejmě národněosvobozenecké armády, které se po získání politické nezávislosti staly zárodkem nové národní armády (např. Angola, Mosambik, Guinea-Bissau, Kapverdské ostrovy, Zimbabwe, Namibie atd.) Nicméně ani u těchto armád nesmíme opomenout na vliv zahraničních poradců a specialistů, zejména z východního bloku, Kuby a Číny.

⁵ Zejména Velká Británie mistrně využívala tradičních konfliktů mezi různými africkými etniky a využívala vojenských oddílů znepřátelených etnik pro potlačení místních nepokojů. Jako klasický příklad se uvádí Keňa a potlačení povstání Mau-Mau (podporované Kikuiji, hlavním keňským etnikem), proti kterému Britové použily vojáky z privilegovaných etnik Kambů a Kalonjů. Podobná situace se opakovala např. v Sierra Leone a dalších afrických koloniích.

⁶ Afrikanizaci můžeme obecně charakterizovat jako nahrazení bílých důstojníků ve velení africkými vojáky.

⁷ Nejpřesněji to definoval vůdce ghanského vojenského převratu v roce 1966, generál A.A. Afrira: „Lidem se zdálo, že jen ti, co ztratili jiné šance, vstupují u nás do vojenských jednotek a jen ti, co nechodili do školy, nebyli schopni obdělávat půdu nebo odmítali poslušnost náčelníkům, si navlékli uniformu bílého muže.“ (Afrifa 1967:93)

⁸ Povinnou vojenskou službu zavedlo Pobřeží slonoviny, Senegal a Kongo-Brazzaville, ale postupně ji zrušily.

ukončení vojenské služby nacházeli snadněji pracovní uplatnění ve státní správě a u zahraničních společností. Vojenská služba se stala zárukou hmotného zabezpečení, sociální prestiže, penze a možnosti získat přiměřenou práci při odchodu do zálohy. (Mirskij 1970:226) Např. průměrný plat ghanského vojáka byl v letech 1060-1961 desetkrát větší než u zaměstnance státní správy.

Africká armáda se v 1. polovině 60. let přeměnila ve specifickou sociálně politickou skupinu, která se řídí svými přesně stanovenými postupy, sleduje své zájmy a většinou vyjadřuje národní zájmy, které se mohou dostat do konfliktu s postoji a názory civilních vlád. V africké společnosti se postupně mění postoj k armádě a ozbrojené složky se stávají významnou a dynamickou silou dalšího vývoje africké společnosti.

Vojenské převraty

Africký kontinent patří dlouhodobě k nejnestabilnějším kontinentům světa. Většina subsaharských států po vyhlášení politické nezávislosti prošla jen krátkým obdobím civilní vlády, které byly v řadě zemí postupně nahrazeny vojenskou vládou po úspěšném vojenském převratu. Základní informace o počtu úspěšných, neúspěšných a plánovaných (vojenských) převratů se v odborné literatuře liší. Např. podle Patricka J. McGowana došlo v období leden 1956 – prosinec 2001 celkem k 80 úspěšným převratům, 108 neúspěšným pokusům a 139 k plánovaným a neuskutečněným převratům. (McGowan 2003:339). Podle Alexe Thompsona se v období od vyhlášení nezávislosti do roku 2001 uskutečnilo v Subsaharské Africe 86 úspěšných převratů⁹ (Thompson 2004:133), tedy o šest více než u McGowana.

Pokud srovnáme údaje o úspěšných vojenských převratech, pak zjistíme, že autoři se u některých zemí rozcházejí (Burundi, Komory, Súdán, atd.). Oba autoři se shodují, že pouze v Botswaně, Eritreji, Namíbii, Jižní Africe, na Kapverdských ostrovech a ostrově Mauritius nedošlo k žádnému typu vojenského převratu. Kromě ostrova Mauritius (nezávislost 1960), Botswana (1966), Kapverdské ostrovy (1975) se jedná o země, které získaly nezávislost až v 90. letech minulého století (Namíbie 1990, Jižní Afrika 1994 a Eritrea 1993) Ostatních 40 subsaharských zemí zaznamenalo větší či menší počet vojenských převratů. Podle počtu převratů jasně dominuje Súdán s 32 pokusy o vojenský převrat, z toho pouze 4 byly úspěšné, následuje Ghana 22 pokusů (5 úspěšných), Uganda 17 (4 úspěšné), Sierra Leone 16 (5 úspěšných), Benin 15 (6), Burundi 14 (5) atd. Největší počet úspěšných převratů byl zaznamenán v Beninu, Burkina Faso, Nigérii (6), Ghana, Sierra-Leone, Burundi, (5), Súdán, Středoafrická republika, Uganda, Etiopie, (4), atd. Ve většině ostatních subsaharských zemích proběhl jeden či dva úspěšné převraty a jen v 18 zemích nedošlo k žádnému úspěšnému vojenskému převratu.¹⁰

Jak správně upozornil William Tordoff, na politickou nestabilitu afrických vlád nemá vliv předchozí původ koloniální vlády, protože k vojenským převratům v subsaharské Africe dochází nezávisle od toho, jestli se jedná o bývalé anglické, francouzské, belgické, italské, portugalské či španělské kolonie. Na politickou nestabilitu nemá vliv ani státní forma (one-party state jako např. Ghana nebo Mali či multiparty state jako Dahome nebo Nigérie), ani charakter režimů (konzervativní Niger či radikální Guinea nebo Guinea-Bissau), dokonce ani prosperita afrických zemí (převratům se nevyhnuly v afrických podmínkách i relativně bohaté země jako Gambie, Seychelly či Nigérie). (Tordoff 2002:168)

Obecná charakteristika afrických vojenských převratů

1. Armáda, vzhledem k tomu, že má zbraně, má kapacitu zinscenovat vojenský převrat nezávisle na své velikosti. Některé vojenské převraty uspořádaly jen malé jednotky nebo skupinky důstojníků a vojáků. Srovnej např. vojenské převraty v Togu, Burundi, Čadu nebo Středoafrické republice. Do vojenského převratu v Nigérii v roce 1966 se zapojila jen úzká skupina spiklenců, 30 z 500 důstojníků a 100-150 z 10.000 vojáků. (Luckham 1971:33)
2. Vojenské převraty jsou obvykle organizovány osobami, které mají na starosti operační velení, zejména se jedná o velitele praporů, členy generálních štábů nebo dokonce velitele armád či elitních prezidentských jednotek. Vyšší důstojníci jsou schopni rychleji překonat rozkoly ve vnitřním velení armády a dát novému režimu větší autoritu (srovnej např. vojenské režimy v Nigérii v lednu 1966, v Ghaně v únoru 1966, Mali 1968, Libérii 1980). Nicméně do čela vojenských převratů se často dostávají i nižší důstojníci, jako např. seržant v Libérii v roce 1980 nebo v Sierra Leone v dubnu 1968.
3. Hlavním činitelem afrických převratů je obvykle armáda. Policie, i když má potřebné kapacity (zbraně a velení), obvykle převraty neorganizuje, i když bývá často do nich společně s armádou zapojena.
4. Zahraniční vojenský výcvik v prominentních vojenských školách (Sandhurst, Mons, St. Cyr, West Point) nezmenšuje počet vojenských převratů, i když jejich afričtí absolventi jsou vedeni k nezasahování do civilních záležitostí. Někdy jsou vojenské převraty spojeny s konflikty v armádě mezi absolventy různých

⁹ Thompson uvádí celkový počet úspěšných převratů jako 88, po roce 2001 uvádí jen dva vojenské převraty (Středoafrická republika a Guinea Bissau) (Thompson 2004:133)

¹⁰ Výpočty provedeny na základě Thompson 2004:133, McGowan 2003:367 a Africa Research Bulletin 2000-2004.

vojenských škol a či s potřebou obměny vojenských elit, zejména v zemích, kdy jedna vojenská vláda je nahrazena po vojenském převratu jinou částí armády (např. Benin, Burkina Faso)

5. K vojenským převratům dochází bez ohledu na charakter politických režimů (pokrokové, konzervativní, autoritářské, totalitní, *one-party/multiparty* systémy, prezidentské, parlamentní, královské atd.)

Teorie vojenských převratů

Moderní politologie se v posledních desetiletích pokouší teoreticky uchopit problematiku vojenských převratů v méně rozvinutých oblastech. Nicméně již v 60. letech existovaly první pokusy o jejich zobecnění či klasifikaci.

1. Klasické teorie

- 1.1. S. E. Finer – teorie sociálního prostředí, podle které země třetího světa disponují nízkou či žádnou politickou kulturou, což vytváří předpoklady pro častější vojenské převraty
- 1.2. Tzv. Janowitzova škola zdůrazňuje vlastnosti armády samotné, hierarchickou organizaci, charakteristické modely náboru a výcviku, kontroly a disciplínu.
- 1.3. Robin Luckham pohlíží na vojenské převraty z pohledu postavení armády. V případě, že armáda vystupuje jako správce národních zájmů, hraje podle něho tzv. poručnickou roli (guardian), a v případě, že armáda převezme zájmy některých skupin, používá pro ně termín pretoriánská armáda.

2. Moderní teorie

2.1. Teorie politického rozvoje (Huntington, Deutsch, Finer)

Dekolonizace směřuje ke slabým politickým institucím na jedné straně a k politickému frakcionalismu a na straně druhé k rychlému rozvoji, sociální mobilizaci, politické účasti a k politickému frakcionalismu a odtud vede cesta k převratům.

2.2. Teorie vojenské středovosti (centrality) Welch and Smith, Nordlinger, Finer)

Dekolonizace – vojenská středovost - převraty

2.3. Teorie etnického antagonismu (Collier, Jackman, Mazrui a Tidy, Horowitz)

V podstatě se rozpadá do tří základních podtypů: modernizační teorie, etnická kompetitivní teorie a etnická teorie dominance

Kulturní pluralita – etnické soutěžení – politický frakcionalismus nebo etnické konflikty - převrat

Rychlý rozvoj – etnické soutěžení a obnovení etnicity – etnické konflikty - převrat

Etnická dominance – etnické konflikty - převrat

2.4. Teorie závislosti

Dekolonizace – ekonomická závislost – deformace rozvoje a pomalý růst – sociální nepokoje, převrat

Příčiny a důvody vojenských převratů

Vojenské převraty obvykle nevznikají samy od sebe a mají své hluboké společenské kořeny.

1. Posílení sociálního postavení armády (zejména zlepšením materiálních podmínek vojáků)
2. Řešení etnických konfliktů mezi vládou a armádou
3. Řešení etnických konfliktů v rámci armády (minimální zastoupení některých etnik ve velení)
4. Zrychlení vojenského postupu
5. Nespokojenost obyvatelstva s vládní politikou
6. Hluboká politická a ekonomická krize
7. Neschopnost politických elit řešit vnitropolitickou krizi

Africké armády se při svém vzniku nevyhnuly většímu zastoupení a vlivu některých významnějších etnických či národnostních skupin. Jak jsme již upozornili, kořeny této situace je však nutno hledat již v koloniálním dědictví, když zejména Britové, Francouzi a Belgičané kladli důraz na formování vojenských jednotek z příslušníků omezeného počtu afrických etnik a menšinových národnostních skupin. Pozdější etnické konflikty (armáda vs. vláda) se pak logicky staly jedním z mnoha příčin a důvodů nespokojenosti afrických armád.

Nicméně ani armáda se nevyhnula vnitřním etnickým konfliktům, které souvisely s různým zastoupením etnik ve velení a mezi řadovými vojáky. Klasický je konflikt v súdánské armádě v roce 1955, kdy černí vojáci z jižního Súdánu odmítli sloužit arabským důstojníkům, pocházejícím ze severních oblastí Súdánu. Ne náhodou pak k prvnímu vojenskému převratu a nastolení vojenského režimu došlo v Súdánu v listopadu 1958.

Technika vojenských převratů

Desítky úspěšných převratů dnes umožňují provést obecnější zobecnění techniky převzetí moci armádou. Nesmírně důležitá je otázka správného načasování. Vojenské převraty obvykle probíhají v době, kdy hlava státu je v zahraničí na státní návštěvě nebo dovolené, díky čemuž nikdo kompetentní není schopen se postavit na obranu dosavadního režimu. Tak např. ghanský prezident Kwame Nkrumah byl během převratu

v roce 1966 na oficiální návštěvě Čínské lidové republiky. Většina afrických vojenských převratů probíhá ve srovnání s ostatními kontinenty (např. Latinskou Amerikou) velmi rychle, často v koordinaci s policií a obvykle si nevyžádají velké oběti na civilním obyvatelstvu. Rychlý a nekrvavý průběh vojenských převratů souvisí s jasnou mocenskou převahou armády (a policie). (Halpern 1963:271).¹¹ Ukazuje se, že scénář většiny vojenských převratů je velmi podobný a má následující společné rysy.

I. Bezprostřední převzetí moci

1. Kontrola klíčových strategických bodů v hlavním městě (prezidentský palác, úřad vlády, budovy parlamentu a ministerstev, zahraniční ambasády, významné ekonomické instituce, např. bankovní ústavy)
2. Kontrola důležitých dopravních uzlů (železniční uzly, letiště, důležité křižovatky, mosty)
3. Kontrola komunikačních prostředků, jako jsou telegrafní stanice a pošty.
4. Kontrola masově sdělovacích prostředků (rádio, televize, letiště, atd.)
5. Odstranění politických odpůrců (domácí vězení, zatčení, zavraždění)

II. Krátkodobá opatření po převzetí moci

1. Rozšíření vojenského převratu do ostatních měst a oblastí země
2. Vyhlášení stanného práva pro celou zemi
3. Pozastavení (zrušení) ústavy
4. Rozpuštění vlády a parlamentu
5. Zákaz činnosti (rozpuštění) politických stran a jiných společenských organizací
6. Odstraňování stoupenců předchozí vlády ze všech státních úrovní
7. Cenzura

III. Dlouhodobá opatření po upevnění politické moci

1. Vytváření nových politických struktur (vláda národní spásy)
2. Vládnutí pomocí dekretů a výnosů
3. Využití k vládnutí předchozího byrokratického aparátu
4. Konečné vypořádání se s politickými odpůrci (vojenské soudy, popravy, vězení, v lepším případě exil)

Příčiny a důvody úspěchu vojenských převratů

Poměrně vysoká úspěšnost zahájených vojenských převratů (více než 40%, srovnej McGowan 2003:339) a jejich udržení politické moci úzce souvisí nejen s uskutečněním všech úkolů pro bezprostřední převzetí moci (viz technika vojenských převratů), nicméně musí počítat s řadou dalších vnějších faktorů. Tyto faktory mají nejen vnitropolitický, ale častěji i zahraničněpolitický rozsah. Hlavní aspekty bychom mohli charakterizovat následujícím způsobem:

1. Široká podpora obyvatelstva
2. Odpor ke zkorumpované a neschopné civilní vládě
3. Populistický program vojenských vlád
4. Zahraniční podpora a mezinárodněpolitické uznání nových politických elit

Obvykle široká počáteční podpora obyvatelstva souvisí s jejich nespokojeností sociálního postavení (zejména nízké platy) a ekonomickou krizí doprovázenou růstem cen, vysokou inflací a přebujelou, často dokonce neskrývanou, korupcí státních a politických činitelů vládnoucí strany. Vojenské vlády často získávají velmi silnou podporu zejména mezi mladšími lidmi, kteří spatřují ve změně režimu větší šanci na své společenské uplatnění v armádě či státní správě.

Vojenští činitelé, kteří se dostali k politické moci, velice obratně dokáží využít této obecné nespokojenosti a ve svých oficiálních projevech ostře kritizují korupci předchozí vlády a slibují zlepšení životních podmínek a zvýšení životní úrovně. Ve svých programech se obvykle hlásí k hlubokým změnám v hospodářské, sociální a zahraniční politice.

V období studené války hrála zahraniční podpora velmi silnou úlohu ve stabilizaci nových vojenských vlád. Při svržení konzervativních režimů levicově naladěnou armádou docházelo k rychlé zahraničně politické orientaci na Sovětský svaz a jeho satelity, které novým režimům poskytovaly rychlou hospodářskou (a často i vojenskou) a mezinárodněpolitickou pomoc (např. na půdě OSN či jiných mezinárodních organizací). Podobný průběh je možné dokumentovat např. Súdánu, Etiopie, Konga (Brazzaville), Beninu a dalších subsaharských zemí. Naopak v případě svržení tzv. pokrokových vlád, např. v Ghaně, dochází k přerušení prosovětské zahraničně politické orientace a k obnovení kontaktů s předchozí koloniální metropolí (Velká Británie), USA či

¹¹ K větším lidským obětím odchází většinou jen ve dvou případech. Jedním z nich je přítomnost hlavy státu, který je schopen zorganizovat účinný odpor proti spiklencům (např. Chile), nebo v případě prezidentovy nepřítomnosti politika, který je schopen se postavit za použití prezidentovi věrných jednotek (prezidentská garda, elitní jednotky, policie) na odpor. Za druhé se zvyšuje počet obětí, když se do vojenských převratů zapojí civilní obyvatelstvo, které si během přechodné fáze státního převratu (převzetí moci) vyřizují účty se svými politickými odpůrci (často na základě etnických odlišností).

dalšími evropskými zeměmi.¹² Jak východoevropská, tak západní hospodářská a politická pomoc sehrály významnou úlohu ve stabilizaci vojenských politických režimů. Často negativní postoj sousedních zemí (např. Guineje či Mali vůči svržení K. Nkrumaha v Ghaně v roce 1966) neměl v tomto období větší vliv na vojenské režimy a zůstával jen v poloze ideologických deklarativních prohlášeních.¹³

Diametrálně odlišná situace se objevuje na počátku 90.let, kdy po ukončení studené války se Sovětský svaz a USA prakticky stahují z aktivní politiky na africkém kontinentu a jsou postupně nahrazovány existujícími regionálními (ECOWAS, SADC) a celoafrickými organizacemi (Organizace africké jednoty). Jestliže v předchozím období snaha zprostředkovat řešení vnitropolitických konfliktů často ztroskotala díky studené válce,¹⁴ po roce 1990 se můžeme setkat s řadou případů, kdy vnitropolitický konflikt vystupňovaný zásahem vojenských sil je řešen diplomatickým zásahem sousedních zemí či regionálních organizací. Tak např. vojenský převrat na ostrově sv. Tomáše a Princově ostrově v srpnu 1995 vedl k uvěznění dosavadního prezidenta Trovoady a převzetí politické moci větší částí nespokojené ostrovní armády. Země se ocitla na kraji občanské války a Angola se nabídla jako prostředník k řešení daného konfliktu. Výsledkem její zprostředkovatelské mise bylo podepsání „memoranda o porozumění,“ které vrátilo do funkce prezidenta Trovoadu a Národní shromáždění souhlasilo s restrukturalizací armády a vyhlásilo celkovou amnestii pro všechny vojáky zapojené do převratu. Výsledkem krize bylo i vytvoření vlády národní jednoty v čele s Armindo Vaz d'Almeidou.¹⁵

Sociální základna vojenských převratů

Jak již bylo naznačeno, hlavní tíha vojenských převratů leží na armádě a jejím nejvyšším velení.¹⁶ Velice důležité pro úspěch vojenských převratů je postoj policejních složek k danému režimu. V subsaharské Africe je policie obvykle početnější než armáda, nicméně není dostatečně vyzbrojena, nedisponuje vysokou disciplínou a je z větší míry teritoriálně rozptýlena, takže v případě jejího odporu nemá armáda velké problémy je vojensky eliminovat. Nicméně mnohem častější je podpora vojenského převratu ze strany policie, buď již v etapě přípravy nebo krátce po zahájení akce armády, přičemž vzhledem k jejím pevnějším vazbám na státní strukturu má armáda zájem na jejím spojení. Např. nekrvavému charakteru převratu v Ghaně v únoru 1966 velmi napomohla úzká spolupráce armády a poměrně dobře vyzbrojených ghanských bezpečnostních sil, které byly až do té doby považovány za jeden z pilířů Nkrumahova autoritářského režimu. (Afrika 1967: 98). Policie podobně jako armáda reaguje na své postavení ve společnosti a dlouhodobě usiluje o posílení své sociální prestiže a postavení ve státním aparátu.

Po převzetí politické moci se armáda systematicky zbavuje politických představitelů předchozího režimu na všech úrovních státní správy, ale opírá se o předchozí řadovou státní byrokracii, jejíž středové názory jsou velmi blízké politickému smýšlení armády. Kromě toho armáda není připravena na řízení státní administrativy a mnohdy není schopna zabezpečit vlastními silami fungování státního aparátu.

I když zpočátku armáda vystupuje jednotně, velmi brzy dochází v jejích řadách k politické diferenciaci, která má své kořeny v existenci rozporů mezi čtyřmi základními skupinami:

1. Důstojníci, kteří pochází z koloniálních armád bývalých metropolit
2. Bojovníci afrických národněosvobozeneckých hnutí
3. Představitelé „tradičních“ kmenových soustav
4. Nové vojenské elity, které získaly výcvik a vzdělání po získání nezávislosti. (Poláček 1971:56)

¹² Ghanská vojenská vláda krátce po převzetí politické moci získala rozsáhlé půjčky od Velké Británie, USA

¹³ Např. guinejský prezident Sékou Touré označil ghanský vojenský převrat za mezinárodní komplot: „Tím, kdo zorganizoval a spáchal státní převrat v Ghaně, je vláda Velké Británie za spoluúčasti všech západních vlád.“ (Horoya, č. 846, 4.března 1966, citováno z Lacina 1971:192). Podobně se z Pekingu, kde pobýval na státní návštěvě, vyjádřil K. Nkrumah, který své svržení považoval za spiknutí imperialistů, neokolonizátorů a jejich agentů v Africe. Stejnou rétoriku použilo politické vedení Mali, které „energicky odsoudilo imperialistické síly, jakož i síly, které se ať již aktivně nebo méně intenzivně zapojili do státního převratu proti bratrskému ghanskému lisu.“ (L'Essor hebdomadaire, č. 344, 28. února 1966, citováno z Lacina 1971:193)

¹⁴ SSSR a USA ovlivňovaly postoje afrických zemí k novým vojenským režimům, což v řadě případů vedlo k neschopnosti najít společný postoj v rámci regionálních a celoafrických organizací.

¹⁵ McGowen (2003:364) hodnotí tento vojenský převrat jako neúspěšný. Je pravda, že nebyla nastolena vojenská vláda, ale hlavní cíle vojenského převratu byly naplněny (převzetí a kontrola politické moci, eliminace politických představitelů předchozího režimu). Obnovení vlády Trovoady nebylo výsledkem neúspěchu vojenského převratu, ale splněním všech jejích požadavků (restrukturalizaci armády chápej jako posílení sociálního postavení ozbrojených sil a zlepšení jejich platových podmínek, ukončení permanentní vnitropolitické krize a vytvoření vlády národního porozumění a uspořádání prezidentských voleb v roce 1996, celková amnestie všech účastníků vojenského převratu).

¹⁶ Z tohoto pravidla existuje řada výjimek, kdy hybnou silou vojenských převratů se mohou stát i nižší armádní důstojníci.

Konflikty mezi těmito čtyřmi skupinami mívají často ideologický podtext a vedou k eliminaci některých celých skupin. Velmi často některé skupiny usilují o převzetí moci ve vojenské vládě, což vede k dalším vojenským konfrontacím a k nestabilitě vojenských režimů. V této souvislosti se nejčastěji uvádí zužování sociální základny etiopské revoluce v letech 1974-1976, kdy se nakonec prosadilo revolučně demokratické křídlo vedené Mengistu Haile Mariamem.

Vojenská vláda a demilitarizace vojenských režimů

Po převzetí a upevnění moci vojenští činitelé formují obvykle tzv. prozatímní vojenské vlády (rady) národního osvobození, spásy, obrození atd. Tak v Etiopii po revoluci mladých důstojníků v roce 1974 nejdříve vznikl Koordinační výbor ozbrojených sil, policie a domobrany, který byl později v etapě upevnění politické moci etiopské armády přejmenován na Prozatímní vojenskou správní radu (Provisional Military Administrative Council – PMAC).¹⁷ Vojenské vlády v prohlášení k národu označují mimořádná nařízení (např. stanné právo, zákaz politických stran a společenstevních organizací, vojenskou vládu) za přechodná opatření, i když nikdy neudávají datum jejich odvolání.

Politická praxe subsaharské Afriky ukazuje dvě základní tendence přeměny vojenských režimů. Jedním z nich je snaha vojenské vlády vytvořit v zemi postupně vícestranický systém, uspořádat demokratické volby a na základě výsledků voleb předat vládu civilistům. Tento proces je velmi běžný zejména pro bývalé anglické kolonie (např. Ghana, Nigérie).

Druhá cesta spočívá ve snaze armády zlegalizovat své mocenské postavení vytvořením politické strany, provést tzv. demilitarizaci vlády a převzít moc na základě obvykle plebiscitních voleb. Tato cesta vede obvykle k vytvoření one-party state a je více obvyklá v bývalých francouzských koloniích (Benin, Mali, Togo, Rwanda atd.). Klasickým případem může být i Etiopie, kdy původně vojenská vláda (Derg) se postupně přeměnila v politickou organizaci, Etiopskou dělnickou stranu a převzala politickou moc v zemi.

Závěr

Nedlouhá historie téměř 90 úspěšných vojenských převratů v subsaharské Africe ukazuje, že vstup ozbrojených sil do politiky může řešit vnitropolitické konflikty a problémy jen na krátkou dobu a že ani vojenské režimy nejsou schopny zabezpečit dlouhodobě politickou stabilitu. Důkazem je zejména následující politická diferenciací v ozbrojených silách,¹⁸ která často vede k dalším pokusům opozičních vojenských křidel odstranit své vojenské soupeře a nahradit je u moci. V období let 1956-2001 došlo celkem k 89 úspěšným či neúspěšným pokusům o vojenský převrat, který iniciovala nespokojená část armády proti svým vojenským kolegům.¹⁹

Při srovnání jednotlivých afrických oblastí se ukazuje, že k nejvíce nestabilním oblastem patří západní Afrika, zatímco východní Afrika se nepotýkala s tak velkým počtem vojenských převratů. Taktéž se ukazuje, že africké armády, které vznikly na základě dlouhého národněosvobozeneckého boje (v Angole, Mosambiku, Guineji-Bissau, Zimbabwe, Namíbi), se vměšují mnohem méně do vnitropolitických konfliktů svých zemí, než je tomu u zemí, které došly k politické nezávislosti mírovým způsobem.

Přehled vojenských převratů podle jednotlivých desetiletí naznačuje také tendenci k postupnému poklesu vměšování armády do vnitropolitických záležitostí jednotlivých zemí. Zatímco v 50. a 60. letech došlo k 29 úspěšným vojenským převratům, v 70. letech tento počet klesl na 22, v 80. letech na 20 a v 90. letech proběhlo jen 14 úspěšných vojenských převratů. Podobný pokles je patrný i u neúspěšných pokusů.

Africká armáda zaujímá i v dnešní moderní africké společnosti dominantní úlohu a privilegované postavení. Současné africké civilní vlády se snaží udržet armádu mimo politické dění a vynakládají velké části státního rozpočtu na udržení výsadního postavení armády v africké společnosti.

Literatura

- Afrifa, A. A. (1967). *The Ghana Coup 24th February 1966*. London.
Bell, M. J. V. (1965). *Army and Nation in Sub-Saharan Africa*. London
Coleman, J. S., Brice, B. (1962). *The Role of the Military in Sub-Saharan Africa*. In: Johnson, J.J. (ed.). *The Role of the Military in Underdeveloped Countries*. Princeton, Princeton University Press.
Gutteridge, W. (1962). *Armed Forces in New States*. London.

¹⁷ V amharštině Gizejawi wottadderawi astedader derg, zkráceně Derg

¹⁸ Příčiny jsou nejrůznější, etnické konflikty, prosazování zájmů jedné části země/oblasti vůči jiné, neschopnost vojenské vlády dlouhodobě řešit hospodářské a sociální problémy země, korupce, ideologické směřování vojenské vlády a její zahraničněpolitická orientace včetně nespokojených personálních ambicí některých důstojníků.

¹⁹ Uvedený údaj je vypočítán z McGowenovy chronologie neúspěšných a úspěšných afrických vojenských převratů v letech 1956-2001. V tomto období došlo celkem ke 99 pokusům o vojenský převrat proti civilní vládě a 89 vojenským převratům proti vojenské vládě. (McGowen 2003:363-364.)

McGowan, Patrick J. (2003). African Military coups d'état, 1956-2001: frequency, trends and distribution. *Journal of Modern African Studies*, Vol. 41, No. 3, s.339-370.

Mirskij, G. I. (1970). *Armija i politika v stranach Azii i Afriki*. Moskva.

Halpern, M. (1963). *The Politics of Social Change in the Midle East and North Africa*. Princeton: Princeton University Press.

Pasierbinski, T. M. (1966). *Afryka i generalowie*. Warszawa.

Thompson, Alex (2004). *Introduction to African Politics*.

Tordoff, William (2002). *Government and Politics in Africa*. Fourth Edition. Revised and Updated.